

GENITIBO BITXI BAT: ENE = NEURE, NERE, NIRE?

Iparraldean kasu guztietan erabiltzen da: *jene ama maitea!* ta *ene ama etorri da*. Egoaldean ostera, erri mailan beñepen, bokatibotan bakarrik, au da: *jene ama maitea!* baiña nire ama etorri da, ez ene ama etorri da. Orduan, *ene* ala *nire*, zein da genitibo soil jatorrena?

Ara idazle batzuk zer esan daben ene-ri buruz: genitibo onen nominatiboa ez dala ezagutzen (Van Eys); bokatiboa dala (Zamarripa); ez dala *en naiz* esaten ni naiz-en orde ez eta enek euskaldun guztiok darabilgun *nik*-en orde (Azkue); zarrena dala ta ni datiboa nominatiboa biurtu dala (Irigoyen); “anormala” dala (Lafon); *ene*, *ni*-ren genitiboa dala testo zar guztietan Bizkaiatik Zuberoaraino ta Egoaldean bokatibotan erabiltzen dala bakarrik (Sarasola); euskalki guztietako testoetan erabiltzen zala baiña Egoaldean *nire* ta *nerre* gero eta geiago sartzen ari dirala ene-ren kalterako, bokatibotan erabiltzen dalako bakarrik (Euskaltzaindia), nire forma modernoa dala niretik sortua analogiaren indarrez, *ire*, *gure*, *zure*-ren legez (Mitxelena) eta, danen artean, Manuel Agud jaunak e-ne zala ziñoan, bi zatitan: *ne* ‘lenengo izenordaiña’ (neu esate baterako) ta asierako *e*- “enfatikoa” edo bokatiboa. Agud jaunaren antzeko teoria darabilgu ta probatzen alegitzen gara.

Egia esan, kasu arraroa da. Onerarte esan dogu *neure*, *eure*, *geure*, *zeure*, *beure* dirala izenordaiñen genitiboak. Jatorrizko oneekandik datoz *nerre/nire*, *ere/ire*, *gure/gere*, *zure/zere*, *bere* aldaketak. Genitibo oneek *neur*, *eur*, *geur*, *zeur*, *beur* nominatiboetatik datoz. *Neur* eta *eur* nominatiboak, lenengo, erakusle zarrak sortzen parte artu eben: *aur + neur* > gaurko *au* ta *aur + eur* > gaurko *ori*. Geroago, baita be izenordaiñ indartuak sortzeko bear bearrezkoak izan ziran: *neur + aur-neur* (*neuroni*); *eur + aur-aur* (*eurori*); *geur + aur-neur* (*geuroni*); *zeur + aur-aur* (*zeurori*); *beur + aur-neur* (*beroni/berau*); *beur + aur-aur* (*berori*).

Onelan ba, ene genitiboaren nominatiboa ez da iñoiz ezagutu ta ez daukagu iñolako aukerarik zein izan ziteken asmatzeko: *n*- bakarrik?, *en*?, *-ne*? Ez dago non eldu. Beste aldetik, gizakia berekoia da ta zelan aztu leike norbera izentatzeko dan izenordaiña? Onek esan nai dau iñoiz ez dala erabili nominatibo ori. Edozelan be, nonoiz sortu izan balitz, *neure* betiko genitiboa nondik dator? Onek badaukaz bere taldekideak *eure*, *geure*, *zeure*, *beure*, sistema koerente bat osatzen dabenak danen artean. Baiña, ene anormalak ez dauka bere antzeko taldekiderik, esate baterako: *ee*, *ege*, *eze*, *ebe* lakoak. Oneen arrastorik ez da iñoiz ezagutu. Baita be, *neur* nominatiboak lagundu eban *aur + neur* > *au-ni* > gaurko *au* erakuslea sortzen eta *ene*-ren nominatibo ezezagunak orrelako ezer be ez dau egin. Bardin-bardin, *neur*-en bitartez sortu zan *neur - aur-neur* > *neuroni* izenordain indartua

ta ene-k, ostera, ezebez. *Neur-oni*-ren orde iñok entzun edo irakurri al dau sekulan *ene-oni*?

Guk onelan proposatzen dogu ene zarraren sorrera euskalkiak bereizi aurretik:

eur + neure = ‘tu + mi/mío’ (*eur h*- barik, *h*- gabeko
eu - nere = ‘tu - mi/mío’ *e-ne* zarra egiteko)
eu - nee
e - ne

eu(r) aitari, amari, amamari, Jaungoikoari eta edozeñeri deitzeko erabiltzen ziran denporetan, zeur sorrerako plurala zanean bakarrik eta ez geroagoko singularra, erderazko ‘vos’ edo ‘Vd’ adierazteko aldatu zana.

Esanai logikoa dauka gaiñera bokatiboan: *e-ne ama!* ‘tu-mi madre’, *e-ne laztana!* ‘tu-mi amor’. Genitiboaren adierazpena eukiarren tartean, bokatibo esangura geiago dauka: *neure alaba laztana!* bokatiboa dan legez, baita be *eu-nere alaba laztana!* > *e-ne alaba laztana!*

Orrelan, *e-ne* ez da genitibo soilla, bokatiboa be beregaz daukalako. Orregaitik ezin dau euki nominatiborik eta ezin da deklinatu: *eni*, *enetzat*, *enegaz*, *enegana*, *enegandik*, *enegaitik*, etabar guztiz ustelak eta okerrak diralako. Iñork entzun al dau enez sekulan, *nerrez*, *berrez*, etabar legez?

Batzuk esaten dabe ene dala zarrena ta *nire* barri-barria, oin denpora gutxi asmatutakoa. Ori ez da egia. Guk aurkitu dogu *nire* genitibo ori “Fronteras, espionaje y vascuence (1595/1598)” idatzian, Leizarragaren sasoi-koa. Ezin leiteke esan, orduan, nire barria danik. Baita be, aurkitu dituguz: *ni-gatik*, *ni-gana* (Echepare eta Lazarraga), *ni-tarik*, *ni-zaz*, (Leizarraga), *ni-ganik* (Undiano) *ni-gaiti* (Betolaza), danak Echepare ta Leizarragaren mendekoak. *Ni* izenordaiña, nominatiboa, *neur* > *neu*-tik datorrena, argi ikusten da. Ba, nominatibo orrek, bere genitiboa, *ni-re*, derrigor izan bear dau Iñork ezagutzen al dau nominatibo bakarren bat genitiborik ez daukanik? Gaiñera, kontuan izan bear dogu *nire-gatik* > *ni-gatik* biurtzen dala eta *nire-gana* > *ni-gana*, *nire-ganik* > *ni-ganik*, etabar, beste ainbat kasutan garbi ikusten dana. Ortaz, begi bistan dago *nire*, zarra baiño be zarragoa dala, eta Iparraldean ene-k bere tokia ostu eutsala, garrantzi aundiko akats ustel bat euskal idazle guztiei zabalduaz.

Beste adibide bat lez, Iparraldean izan zan beste izugarrizko akats bat, ulerteziña. Inperatiboko naza, gaitza, zaitza, idatzi bearrean *be-naza*, *be-gaitza*, *be-zaitza*, idaztea (Ez dakigu erriak orrela esaten eban ala ez). Bonapartek ipintzen eban asierako *be*- orregaz Lapurdirako ta be- barik Gipuzkorako. Campion jaunak, idatzi eban Lapurdikoa egoala ondo ta txarto gipuzkeraz.

Baiña, Iparraldeko Lafonek eta Lafittek zuzendu zituzten auziak esanez asierako **be-** ori oker geiturik egoala. Bardin esan eben Egoaldeko Ondarra euskaltzaiñak eta José de Zabala Aranak. Alan da be, ainbeste urtetan Euskaltzaindikoko buru izan zan Villasante jaunak, **benaza, begaitza, bezaitza** ipintzen jarraitu eban gipuzkerako aditz-jokorako, lapurteraren okerra onartuaz eta ostikada ederra emonaz gipuzkerari. Ori da ori, griña, ezagutzen diran akats guztien gañetik, bape ganora barik, lapurtera goratzeko, merezi gabe. Euskaltzaindikoko arauetan, normala denez, asierako be- barik datoz.

Antzeko beste kasu bat. Echeperak eta Leizarragak ez eben ipini bere idatzietan, **geure, zeure**, genitiboak. Gero, mende bat beranduago, Axular-en ikusten dira biak. Orregatik esan eban Xabier Kintanak Axular-en denporan sortuak zirala itz orreek analogiaren bidez. Ori ez da egia. Aurkitu dituguz **geure, zeure**: “Carta F. J de Zumarraga”, “Lazarraga”, “Undiano”, “Ibarguen Cachopin”, “Betolaza”, “Fronteras, espionaje y vascuence” idatzietan, Echeperak ta Leizarragaren mendekoak. Ezin da esan, azken idazle bi onek ez dabelako ipintzen, ez dagola au, ori edo beste edozein itz bat Euskalerrri guztian. Argudio ustela da. Badirudi, Iparraldeko idazleak Jainkoaren urrengotzat artzen dirala, au da, utseziñak.

Oin be, **ene** genitibo faltsu orregaz, Iparraldean sortu dan akatsa Egoaldean sartu nai da, zuzen ala oker dan bape ardura barik, Iparraldeko euskalkiak utsezintzat artuaz, gipuzkera ta bizkaiera beragoko mailla batera baztartzuz. Amarretik batek egindako okerra amarretik bederatziei josi nai jake. Ori al da “pregonero” askok esandako “geien erabilten diran itzak euskera baturako?”

Xabier Kintana euskaltzaiñak, Deian (05-5-29) argitaratutako artikulo baten Lazarragari buruz, esaten dau

nabaritzen dala idazle onek Echeperen lana irakurria ebalatu ta euskal idazle zarrak, euskalki guztietakoak, asiera-asieratik, artu-emon asko izan zituzela denpora luzetan, alkarrerri eragiñez, batabesteari kopiaturaz literaturako euskera baturantz joateko. Koldo Zuazok be onen antzeko zeozer esaten dau. Jarrera ori, berez, ondo dago, baiña, lenengo, gauzak ondo aztertu bear dira itz egokiak eta jatorrak aukeratzeko, erriaren benetako euskalkiei kalterik egin ez dagian arrazoirik bage. Ondo dago Iparraldeko gauza onak kopiatzea baiña gauza okerrak be bai? **Ene** genitibo soil ustela be bai?

Lenago ikusi dogu Sarasola jaunak eta Euskaltzaindiak esaten dabela Bizkaiatik Zuberoraiño erabili zala **ene** au testo zar guztietan, genitibo soilla legez. Idazleak lagata, Gipuzkoako ta Bizkaiko erri zeiak be bai? Nola dakigu ori? Idatzia, batez be zarrak, ondo be ondo dagoz, premiñazkoak dira, baiña erriaren lekukotasuna ez da aztu bear. Erromatarrak euskalerrri etorri aurretik ez egoan ezer euskeraz idatzirik. Orduan ez egoan euskerririk? Gero asmatu eben idazleak?

Idatzi zarrak sekulako garrantzia dabela, danok bat gatoz. Baiña, ortik, amarretik amar zuzen dagozela esatea beste kasu bat da. Eta, sarri ikusten dana, Echeperak edo Leizarragak ipintzen ez daben itz bat ez egoala euskalerrri guztian esatea sinesteziña da. Orregaitik, Iparraldeko idazle zarrei itsu-itsuan jarraitzea ez da beti bidezkoa, batez be gipuzkera ta bizkaieraren kalterako danean ezelako arrazoai barik. Euskalerrria, bere txikian, asko be zabalagoa da ta danen artean ikertu ta konparatu bear dira aldaketak, gai bakoitza ondo sakonduaz.

Iker J. Laka Guenaga

URTE-KURPILLA GORULARI

Ortzune goi-goian, urtaroak osatzen
Eguzkia dabil jira-biran sutua.
Giro aldaketan ager zaigu
zantzu biziz, Jainko altsuaren eskua.

Aurrak leioa zabaldu du.
Baratza txuri ikusi du.
– Ama! Gaur elurra degu
dio pozik, ortzak erakutsiz.
Ta beatzez, leiar lausotuan
ziriburru egin digu.

– Elurra, gaur, ene seme?
(eguzkiak par. Karnabak txio.)
Ta aurrak zer ote, negira berriz
baratzera kristaletik.

– A! Ez, ama! Ez da elurrik.
Zuaitzak loretan baizik.

Alorrean makur nakazaria.
Aldapetan buruzut kirol-zalea.

Etzitan dago Izadia,
kimuz, kabiz, ipin-apain.
Berto-jario ta kantari:
Ongi etorria, Udaberri!

Donibane pestak jaiburu.
Eldu zaigu udaburu.
– Kontuz erre, kutuntxo!
Plaza erdian zuaitz tentea.
Kalejiran jendea. Lurra zeru
sanjuan su-enbor inguru.

Soroan, jasorik galburuak.
Aize mur-mur guriz anpatuak.
Uda lana da: garia bil ta jotzea.
Tarteko besterik ez jolastea.

Lana utziz... sagardoa
bai edari ozkirri ta gozagarri!
Itsas-ertzeko ondartzan ostera
igari egiteko aukera.

Kilker arloten trikitixaz
maitemin marrubia.
Goi-utsarte urdin zabalean
izerdi partsetan eguzkia.

(17'n orrialdean jarraitzen dau)